

**İHMAL EDİLEN SÜNNET:
SÜNNETULLAH (TANRI'NIN SÜNNETİ)**

Rosalind W. GWYNNE*

Çev.: Mustafa ŞENTÜRK**

ÖZET

Yazar, sünnet teriminin genel bir kullanım olduğuna dikkat çeker. Buna göre sünnet kelimesinin; Hz. Peygamber'in, sahabenin ve erken dönem Müslüman toplumunun sünneti, yerel sünnet, aynı zamanda da Kur'an'daki sünnetullah olabileceğini ileri sürer. Bu konuda âyetlerden, tefsirlerden ve bazı tarihî belgelerden deliller getirir.

Anahtar Kelimeler: Sünnet, Peygamber'in Sünneti, Allah'ın Sünneti

THE NEGLECTED SUNNA: THE SUNNA OF GOD

ABSTRACT

The authoress notes that the concept of the sunnah is a general term. She asserts that the word can be the sunnah of Prophet, the sunnah of the companions, the sunnah of the early muslim community, local sunnah and also the sunnat Allah. In this, she puts arguments from the Quranic verses and commentaries and some historical documents.

Key Words: Sunnah, The Sunnaf of Prophet, The Sunnat Allah

* Rosalind W. Gwynne, Tennessee, Knoxville, Tennessee Üniversitesi Dinî Araştırmalar'da doçent'tir. Bu metnin bir versiyonu American Oriental Society'nin Kuzey Carolina, Chapel Hill'de 19 Nisan 1993'teki 203. toplantısında bir rapor olarak sunuldu. Diğer bir versiyonu da, Kur'an'daki konunun kitap boyutundaki bir çalışmasının parçası olarak şekillenecek.

** Yrd. Doç. Dr., Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Bölümü, E-mail: mustafasenturk74@hotmail.com

Takdîm ettiğimiz makale, süregelen sünnet tartışmasına bir katkıdır. Erkek olsun kadın olsun, sünnete atıfta bulunan metinlerle ilgilenen ilim adamının, bu kelimenin geçtiği bir metni yorumlarken; Peygamberin sünneti, yerel sünnet ve sahabenin sünneti ile erken dönem toplumunun sünneti arasında bir tercihe mecbur bırakılmadığını göstermeyi umuyorum. Sünnetin, Kur’ân’daki kendi ifadesiyle “Tanrı’nın sünneti/sünnetullah” şeklinde zikredilen sünnet olması pekâlâ mümkündür.

Sünnetin belli başlı özelliklerini hatırlamalıyız¹: a) (Bir şeyi) öyle yapma yetkisine sahip biri/İmam tarafından konulur; b) bu, taklit edileceği ve değiştiril(e)meyeceği anlamına gelir; c) sünneti koyan imam da, kendisini taklit edenlerin eylemlerinin sorumluluğunu paylaşır.

Sünnet tartışmalarının çoğunda eksik görünen şey, onun aynı zamanda bir Kur’ân terimi olduğudur. Örneğin Joseph Schact, Peygamberin sünnetinin tamamen Kur’ân’ı takip ettiğini savunduğu 1963’teki makalesinde bile, hiçbir Kur’ânî olguya yer vermez². Bravmann’ın, tartışmasının sonunda Enfâl 8/38’deki medat sünnetü’l-evvelîn alıntısı, kendi anlatımında kelimenin tek Kur’ânî örneğidir, diğerleri ise Şâfiî, İbn Hişâm ve Beyzâvî’den yapılan alıntılardadır³. Görünen o ki, ne Mustafa es-Sıbâî⁴ne de Muhammed el-Kâtib⁵ Tanrının sünnetinden bahsederler.

Tanrı’nın bizzat Kendisi’nin koyduğu sünnet kesinlikle buyurgandır, değiştirilemez ve onun örnek alınması beklenir. Fakat daha önemlisi, Tanrı’nın sünnetinin, ayrıca O’nun bizzat Kendisi’nin yaptığı ve Kendisi için koyduğu şey olduğunu dikkate almaktır. İnsanlar, Tanrı’nın belirli bir şeyi mutlaka yapacağını bilirler, çünkü O geçmişte her zaman aynı şeyi yaptı. Bunlar evrensel ve değiştiril(e)mez kurallardır ve bu nitelikleriyle mantıkî delillerin temelini oluştururlar. Kural temelli akıl yürütme (rule-based reasoning) adı verilen modern meşrû mantık, -kelimeyi gerçek ve mecâzî anlamda kullanarak-muhataplar dil kuralları gibi belirli kurallarda uzlaşmaya kadar bir iletişim bile

¹ Bu kavram hakkında, Bravmann (1972), ss. 123-98 ve Morony (1984), s. 434’te iki faydalı tartışma vardır.

² Onun ilgili çalışmaları, *Origins of Muhammadan Jurisprudence, An Introduction to Islamic Law* ve “Sur l’expression ‘Suna du Prophète’” dir.

³ *Sırasıyla Kitâbü’l-Ümm* (ed. Bulak) II/135, n.2; (*Sünnetullah*) s. 121, 8; *Sıratü Rashîlillâh* (ed. Wüstenfeld), 595 (Kur’ân 3/131, 137) ss. 143-44 ve Tefsîr (ed. Flesisher) I/176, 16. Bravmann’ın Kur’ân 8/38-39’dan yaptığı alıntı ss. 147-48’dedir.

⁴ Bkz. *es-Sünne ve Mekânetühâ fi’l-Teşrî’i’l-İslâmî*.

⁵ Bkz. *es-Sünne kable’l-Tedvîn*.

gerçekleşmeyebileceği için, bu tarz akıl yürütmenin diğer bütün şekillerden önce olduğunu kabul eder⁶.

Tanrı, imam olarak adlandırılmayabilir ama bir kitaba böyle bir ad verilebilir. Yâ-sîn 36/12'ye göre bir kimsenin fiillerinin kaydedildiği tutanağa imam denilebilir; Hz. Musa'nın kitabı iki defa imam adıyla zikredilir ve rahmet bu kitap vasıtasıyla tasdik edilir (Hûd 11/17 ve Ahkâf 46/12). Sıffîn'in hakem kararıyla çözüme kavuşturulma belgesi, Kur'ân'ın bir imam olarak kabul edildiğini gösterir (Hamîdullah, trs.). el-Hasen b. Muhammed b. el-Hanefiyye (74/694-5), "Kur'ân bizim imammızdır" der (van Ess 1974) ve İbn Kuteybe, Emevî halîfesi Süleyman b. Abdülmelik tarafından hazırlanan ve müminleri Kur'ân'ı bir imam olarak kabul etmeye yönlendiren bir hutbeyi alıntılar (Uyûnü'l-Ahbâr 1964).

Kur'ân Âyetleri

(Kur'ân'da) "Sünnet" kelimesi on dört defa geçer, iki de çoğul olarak. Bunlardan sekizi sünnetullah ifadesi, biri Tanrı konuşurken sünnetinâ kelimesi şeklinde gelir. Sünnetü'l-evvelîn (eskilerin sünneti) ifadesi, biri önceki peygamberlerle ilgili olmak üzere dört defa gelir. Sünen şeklindeki iki çoğul görünümü ise yok olmuş milletlerle ilgilidir.

Âl-i İmrân 3/137. âyet, fâizi yasaklayan bir pasajdan sonra, Tanrı'ya ve Peygamber'e itaati emredici, çeşitli erdemleri övücü ve insanları Tanrının günahlarını bağışlamasını aramaya teşvik edici olarak gelir: "Sizden önce sünnetler (toplumlar) geçmiştir; yeryüzünde seyahat edin de, hakikati yalanlayanların cezasının ne olduğunu görün". Bunu bütün insanlara bir beyân (açık delil) ve hakkı bilenlere bir öğüt olan âyet takip eder.

Meşrû evliliği açıklayan bir pasajdan sonra Nisâ 4/26. âyet gelir: "Allah size açıklamak, sizden öncekilerin sünnetlerini size göstermek ve tevbenizi kabul etmek ister...". Bunu şehvet ve kibrin çeşitli şekillerinden uzak durma hakkındaki bölüm izler.

İnanmayanların faaliyetlerini anlatan bir âyette, Tanrı'nın onlar hakkındaki planı ve Peygamber'in onlara nasıl davranacağı konusunda Enfâl 8/38'de şöyle der: "İnkâr edenlere, eğer vazgeçerlerse geçmiş davranışlarının affedileceğini, ısrar ederlerse eskilerin sünnetinin uygulanacağını söyle".

⁶ Bkz. Gottlieb (1968), özellikle de ss. 1-49.

Hıcr 15/13. âyet sözdizimsel olarak, geçmiş toplumların peygamberlerini inkar etmelerini betimleyen öncesindeki âyetler ile irtibatlıdır: “Böylece biz onu günahkârların kalplerine sokarız, ama onlar yine de ona inanmazlar, oysa öncekilerin sünneti geçmiştir”. Bunun ardından, onlara cehennemden bir kapı açılrsa bile inanmayacaklarını belirten bir açıklama gelir.

Yine İsrâ 17/77. âyet Peygamber’e karşı olan Mekkelilere hitap eder: “Bu, Sen’den önce gönderdiğimiz peygamberlerin sünnetidir ve Sen bizim sünnetimizde hiçbir değişiklik bulmayacaksın”. Sonraki âyet, Peygamber’e düzenli ibadetleri belirlemesini emreder.

Kehf 18/55. âyet, her şeyin bu Kur’ân’da açıklandığı ve fakat insanların bütün varlıklar içerisinde en fazla tartışmacı oldukları gerçeğinin yanı sıra, Hüküm Günü’nü ve günahkârların Ateşi ilk görüşünü tasvîr eden bir pasajdan sonra gelir: “Şimdi kendilerine rehber gelmişken, önceki insanların sünneti ile karşılaşmadıkça ya da ceza ile yüz yüze (ya da ‘aniden’) karşılaşmadıkça, hiç kimse insanları inanmaktan ve Rablerinin bağışlamasını dilemekten alıkoymaz”.

Ahzâb 33/38. âyet, Peygamber’in Zeyneb bnt. Cahş ile evliliğini onaylayan âyetten hemen sonra gelir. 36. âyet, bir konu Tanrı ve elçisi tarafından kararlaştırıldıktan sonra tercih seçeneğini bertaraf eder; 37. âyet evliliği tasdik eder ve 38. âyet şöyle der: “Tanrı’nın kendisine bir yükümlülük olarak verdiği şeyde, daha önce geçmiş olanların arasındaki Tanrı’nın sünnetine (göre) Peygamber’e hiçbir bir zorluk olmayabilir; ve Tanrı’nın emri bir dizi fermandır”.

Ahzâb 33/62. âyet, Medîne’de isyanı teşvik eden ikiyüzlüler/münâfıklar hakkında yapılan bir tasvîri izler: “Onlar lanetlidirler: Nerede bulunurlarsa yakalanırlar ve daha önce geçmiş olanlar arasındaki Tanrı’nın sünnetine (göre) öldürülürler; Sen Tanrı’nın sünnetinde hiçbir değişiklik bulmayacaksın”.

Fâtır 35/43. âyet, Tanrı’nın kudreti ve O’na eş koşulanların âcizliği hakkında bir resitalden sonra gelir. Kureyşliler, kendisini takip edebilecekleri bir uyarıcı geldiğinde, Tanrı adıyla güçlü bir şekilde yemîn etmiş olmalarına rağmen, gerçekte yemînlerini bozdular. 43. âyet bir kısmında şöyle der: “... fakat kötülük tuzağı, yalnızca komplocuları yakalayacaktır. Öncekilerin sünnetinden olan diğer şeye bakmazlar mı? Sen Allah’ın sünnetinde herhangi bir değişiklik (tebdîl) bulmayacaksın ve Allah’ın sünnetinde bir sapma da (tahvîl) bulmayacaksın”. Sonra 44. âyette “yeryüzünde seyahat etmezler mi ki, kendilerinden öncekilerin sonunun ne olduğunu görsünler; onlar bunlardan daha güçlüydüler...” diyor ve böylece uyarıyı bir fortiori argümanı (öncelik kuralı) ile güçlendiriyor. Yeryüzü düzlemindeki bu yolculuğun on bir ayrı tezâhüründen üçü, -Âl-i İmrân 3/137,

Fâtır 35/43 ve Mü'min 40/82- sünnet âyetlerinin içinde ya da bitişiğinde görülür.

Mutezile kelâmı araştırmacıları, bir kimsenin cezalandırılmasını fiilî olarak gördükten sonra oluşan üşengeç mü'minin inancının iyi olmadığını, çünkü bu inancın çok geç geldiğini ve sadece baskı sonucu olduğunu açıklayan sonraki âyete, Mü'min 40/84-85'e âşinâdırlar. 82. âyet zaten dinleyiciyi yeryüzünde seyahat etmeye ve önceki milletlerin âkıbetini görmeye davet eder; sonra 85. âyet "... [Böylece] bu, Allah'ın kulları arasında daha önce geçmiş olan sünnetidir, kâfirler işte o zaman kaybedenler oldular" der.

Fetih 48/23. âyet, Tanrı'nın geçmiş ve gelecekteki mucizelerine, Peygamberin korunduğuna ve muhaliflerinin kesin başarısızlığına dair bir anlatımı takip eder: "[Böylece] bu, Allah'ın daha önce geçmiş olan sünnetidir ve Sen Tanrı'nın sünnetinde hiçbir değişiklik bulmayacaksın".

Tefsîrler

Tanım olarak sünnet, geçmişin bir mirasıdır. Sünnet âyetlerinin hiçbiri, dinlenilmeyen peygamberler ve daha önce geçmiş milletler hakkındaki bir anlatımın sonunda gelmemesine rağmen; pek çok tefsîr, bu âyetleri yok olmuş milletlere dair kelimelerle açıklamaktadır. Tefsîr materyalini detaylı bir şekilde tartışmak, sunduğumuz bu makalenin kapsamının ötesindedir.

Ne şekilde tefsîr edilirse edilsin, Âl-i İmrân 3/137. âyet, ilk olgu olup çoğu da yok olmuş milletlerin âkıbeti ile ilgili olduğundan, ayrıca yeryüzü düzlemindeki yolculuğunun yapısından dolayı, sünnet materyalinin çoğu bu âyetin yorumlarında bulunacaktır. Sünen kelimesi, çeşitli şekillerde açıklanır: İnkârcıların cezalandırılması (azâb)⁷, mükâfât (sevâb), pişmanlık ve pişmanlığın olmaması sebebiyle ceza⁸, işaretler (a'lâm: Ebû Ubeyde⁹, ki her zaman başına buyruktur), milletler (Ümem), ibretlik cezalar (müsülât sıra bihâ fihim)¹⁰, Sünen ehli için bir kısaltma¹¹ ve inananlar ile inkârcılar arasında iyi ile kötünün dönüşümü (tedâvül)¹². Tabersî sünneti imam yerine geçen, takip edilen bir

⁷ Taberî, (1388/1968), IV/99.

⁸ Fîrûzâbâdî, (1382/1962), İbn Abbas'tan alıntılar. Buradaki malzemenin çoğu uydurmadır, fakat bu bölüm diğerlerinden daha az şüphelidir.

⁹ Sezgin, (1955), I/103.

¹⁰ Ra'd 13/6. Taberî, IV/99.

¹¹ Tabersî, (h. 1333), I/507.

¹² Süyûtî, (1970), II/78.

örnek olarak açıklar. Tabersî, kelimenin kökeninin “belli bir yönde devam etmek” (el-İstîmrâr fî cih) olduğuna dikkat çeker ve Kelbî'nin her toplumun bir sünneti ve “eğer takip etselerdi Tanrı'nın kendilerinden râzı olacağı” minhâcı olduğu sonucunu çıkardığını alıntılar. Kur'ân'ın yol imgeleriyle dolu olduğunu hatırlayalım: Sebîl (166 defa, 10'da çoğul olarak), sırât (45 defa), sünnet (14, iki de çoğul olarak), şerîat (1 defa Ahkâf 46/18'de), tarîk (4), tarîkat (3, 2 de çoğul) ve minhâc (1, şir'a ile bağlantılı şekilde). Bütün bu kullanımlar, sünnet materyalinin potansiyel kaynağıdır, bir çoğu arasından sadece bir örnek olarak Zuhuf 43/8. âyetteki paralel ifadeler gibi: “Böylece bunlardan daha güçlü [insanları] helâk ettik, nitekim eskilerin örneği daha önce de geçmiştir” (Enfâl 8/38'deki medat sünnetü'l-evvelîn yerine medâ meselü'l-evvelîn).

Evlilikten bahseden pasajlar halinde gelen iki âyetin tefsîrleri, bize daha fazla eşanlamlı kelimeler verir. Nisâ 4/26. âyette, önceki milletlerin âdetlerinden olan aile içi evlilik (incestuous marriage) adı verilen uygulama kaldırılır (Taberî, “İbn Abbas”, Süyûtî) ve böylece bir kısım meşrû kelime görünmeye başlar: Şerâiu't-Tahrîm (İbn Süleyman), sübül (Ebû Ubeyde); fakat bazıları bu geleneklere kendileri sünen adını verirken, diğerleri ise “sünen, Tanrı'nın bunlar hakkındaki yasağıdır” der. Sonra âyetin yorumlanmış versiyonu şöyle olabilir: “Allah size açıklamak, sizden öncekilerin sünnetlerini size göstermek ve tevbenizi kabul etmek ister...”; Ahzâb 33/38 âyeti de Peygamber'in Zeyneb bnt. Cahş'la evlenmesi ile ilgilidir. Bu, Tabersî'nin Tanrı'nın yolu (tarîkat ve şerîat) ile ilk dönem peygamberlerine özellikle de Dâvûd ve Süleyman'a özel evlilik imtiyazı vermesi arasındaki bir kıyasını hatırlatır. Süyûtî, -diğer bir eş anlamı olarak- İbn Sa'd'tan bunun peygamberlerin diledikleri kimseler ile evlenebilecekleri şeklindeki Tanrı'nın farîzası olduğunu kaydeder.

Yok olmuş yeryüzü milletlerinin bir kısmı, Peygamber karşıtlarının davranışını ve Tanrı'nın onları yüz üstü bırakmasını konu alır. Enfâl 8/38; Bedr günü ile ilgilidir, ve böylece sünnetü'l-evvelîn, hem Kureyş'i hem de önceki milletleri içine alır. Taberî'ye göre Âl-i İmrân 3/137, Uhud günü hakkında bir tesellî idi. Hıcr 15/13'te sünnetü'l-evvelîn, sırâtu'l-evvelîn (İbn Abbas) ya da vakâiullah fî men halâ mine'l-Ümem (Tanrı'nın önce gelmiş milletlerle ilgili hükümleri-Süyûtî) anlamında olup ikiden fazla anlamı vardır. İsrâ 17/77'de Peygamber'in Mekkeli karşıtlarına hitâb edilir (Taberî) ve Ahzâb 33/62'de Medîne'deki münâfıkların faaliyeti ele alınır (İbn Abbas).

Görünen o ki, Müslüman yöneticilerin zihninde yok olmuş milletlerin âkıbeti ile ilgili referanslar, oldukça fazladır. 17/637 yılında Kadîsiye Savaşı'ndan sonra, Sa'd İbn Ebî Vakkas, Ömer'e şunları yazdı: “Tanrı bize Perslilere karşı

zafer verdi ve uzun bir savaş ve kötü bir bozgundan sonra, onlara kendilerinden önceki dindaşlarının sünnetlerini uyguladı” (Hamîdullah trs.).

Sünnetullah kavramının ilginç bir kullanımı, bizzat sünnet âyetlerinin tefsirlerinde değil, Kabil'in günahı hakkındaki tartışmalarda bulunabilir. Taberî, Kabil'in ölüyü gömme uygulamasını bir kargadan öğrendiği Mâide 5/31. âyetteki ifadeyi şöyle açıklar: “İkisinden kardeşini öldüren, Tanrı'nın ölüye (ne yapılacağı) ile ilgili sünnetini bilemedi, bu yüzden Tanrı ona öğretmek için kargayı gönderdi”.

Tanrı'nın Sünnetinden Söz Eden Belgeler

Schact'a göre, sünnetü'n-Nebî (Peygamber'in sünneti) ifadesinin otantik kullanımını içeren en erken belge, İbn Ibâd'ın, halife Abdülmelik'e 76/695'da yazdığı mektuptur. Ancak bu metin, ilâhî sünnetten de söz eder (Demmârî h.1302). İbn Ibâd, imamların Kasas 28/41, Furkan 25/52 ve Kehf 18/28'de Tanrı'nın kendilerine vahiy verdiği kimseler hakkında yanlışya düştüklerini, Tanrı'nın vahyinden başka bir hüküm verdiklerini ve Tanrı'dan bir sünnet olmaksızın hevâlarına tâbi olduklarını belirtir. Hasan Basrî, aynı halîfeye gönderdiği kader hakkındaki mektubunda, birisine zulüm yapıldığını seyreden (ve fakat müdahale etmeyen) bir kimsenin, îmân etmediğini söyleyerek, Mü'min 40/85. âyete atıfta bulunur. O, şöyle der: “Bu, Tanrı'nın sünnetidir: Zulmü onaylayan kimsenin tevbesi kabul olmaz” (Ritter 1933). Schact, bu belgelerin bir tek hadîs içermediğine; İbn Ibâd'ın sünnet adını verdiği şeyin Tanrı'dan geldiğine ve Peygamber'in Kur'ân'ı takip ettiğine dikkat çeker. Bu, o belgeyi bütünüyle daha da ilginç kılar ve Schact'ın Kur'ânî materyali göz ardı ettiğini gösterir.

Belki de tarihçiler Abdülmelik ile neden bu kadar sık yazıştığına bakarak, zihinlerinde mektup sahibi (Hasan Basrî)ni söz konusu terimi kullanmaya götüren durumu canlandırdılar (Cook [1981], “Abdülmelik'e Mektup'u”, “hemen hemen kendi içinde bir alt tür” olarak tanıtır). Bir başka örneği, Mâlik'in, Abdullah İbn Ömer'in halife Abdülmelik'e bey'atini (bağlılık yemîni) naklettiği Muvatta' 'da (trs) görüyoruz: Ukırru leke bi's-sem'ı ve't-tâ'ah alâ sünnetillâhî ve sünneti Rasûlillâhî fimâ isteta'tü (“Sana şunu belirteyim ki, gücümün yettiği kadar, Seni Allah'ın ve O'nun Peygamberinin sünnetine göre dinleyeceğim ve sana itaat edeceğim”).

İmam Şâfî, haccın tam bir şekilde yerine getirilmesi hakkında konuşurken sünnetullah kavramını kullanır. Fe bi hâzâ kulnâ inne sünnetellâhî fî ibâdihî en lâ yüdhale'l-Harâme illâ ihrâm. Bunu Adem'in haccı, İbrâhîm'in

haccı... ve hac hakkında çeşitli Kur'ân âyetleri hakkında bir bölüm izler. Böylece hac, hem Kur'ân hem de sünnettir. Gerçekte Taberî ve İbn Hişâm (Hamîdullah, trs.) Peygamber'in Yemen vâlisi Amr İbn Hazm el-Ensârî'ye gönderdiği, meâlimü'l-hacc ve sünnetihî ve farîdatihî ifadesini içeren ve fakat Peygamber'in sünneti için referans alınmayan bir mektubu alıntılarlar. Herhangi bir nedenle şüphe duyan kimselere şunu söyleyebilirim: O, Peygamber'in sünneti ifadesinden, ayrı ve önceden var olan ve hac gibi kendisine dışardan gelen bir olgu olarak, sünnet ifadesini kullandığından daha az sorumluluk içerebilecek ayrı bir mahiyet olarak bahseder.

Kitâbü'l-Ümm'deki bölümde, Şâfiî, sünnetten yapılan kıyasa dayanarak bir kimsenin ihrâma girmeden önce koku sürmesinin kabul edilebilir olup olmadığını tartışır. Peygamber, umre yapan bir bedevî'ye ihrâma girdiği zaman elbisesini çıkarıp koku lekelerini yıkamasını emretti; aynı şekilde hac esnasında elbisesini yıkamasını karara bağladıktan sonra da, “haccınızda ne yapıyorsunuz, umrenizde de onu yapın” dedi. Eğer problem, garip görünen lekelerde değil, kokuda idiye, o hadîs h. 8. yıla aittir; Şâfiî'ye göre Âişe'den gelen bir hadîs, onun h. 10. yılda ihramdan önce Peygamber'e koku sürdüğünü söyler ve böylece bu hadîs öbürünün yerine geçmiştir. Ömer kokuyu yasakladı, fakat Şâfiî, Âişe'den gelen bilginin daha doğrulanabilir olup, Peygamber'e dayandırılan bir rivâyetin ancak yine Peygamber'den gelen diğer bir rivâyet ile yanlışlanabilir olduğunu ve aynı şekilde kendisi ile çelişen Ömer'i yanlışlayan başka rivâyetlerin de bulunduğunu söyler. Sonuç olarak Şâfiî şöyle der: “Hal böyle iken, bu şekilde konuşan bir kimsenin söylediklerine bakarak, her şeye kâdir olan Allah'ın izinden gidilmesini emrettiği sünneti terk etmeye nasıl izin verilebilir?!”

Sünnetullah ibaresini içeren hadîsler vardır. Wensinck'in Concordance'ı (1936) Buhârî, İbn Hanbel ve İbn Mâce'nin koleksiyonlarında bu tarz hadîsleri liste halinde verir. İbn Hanbel'in örneklerinden biri şöyle der: “Sünnetullahi teâlâ ve rasûlihî ehakku en tüttebea min sünneti İbn Fülân” (Yüce Allah'ın ve O'nun peygamberinin sünneti, takip edilmeye filancanın sünnetinden daha lâyıktır). Schacht'ı konu hakkında Kur'ân'dan “muhtemelen kasıtlı” olarak alıntı yapmamakla suçlayan Hasan (1970), o hadîsin sünnetin tek taşıyıcısı olduğunu belirtir. Her hâlükârda bu, hadîse güvenmeksizin sünneti tartışmak için ilginç bir çabadır.

İlim adamının, “Tanrı'nın sünneti” kavramına müracaat etmeyi dikkate almak için muhtemel en iyi tavsiyesi, birçoğunun, açıkça kimin sünneti olduğunu belirtmeden, “bir sünnet” ya da “sünnet'ten” bahseden birçok metnin incelenmesindedir. Çünkü Tanrı'nın sünnetine açıkça kaynak olan her türlü metnin yanı sıra, kelimeyi içermeyen düzinelerce metin var gibidir. Bu

metinlerin bir kısmı, aynı zamanda Mâlik, Dârimî, Ebû Dâvûd ve İbn Mâce'deki haberleri de içine alan hadistir. Ömer'in Ebû Mûsâ el-Eş'arî'ye gönderdiği mektup (Hamîdullah, trs.) gibi meşhur metinlerden oluşan ve nebevî olmayan malzeme, -birincisi sünnetün müttebeatün, ikincisi min mâ leyse fihi Kur'ânü ve lâ sünne şeklinde olmak üzere- sünnetten iki defa bahseder. Bir başka deyişle, kelimenin her iki örneği de atıfta bulunulamaz ve belirsizdir. Mektubun 17 ayrı nüshası da Hamîdullah (a.g.e.) tarafından dikkate alınmıştır. O'nun incelediği siyâsî belgelerin yalnızca üçü, Câhız, Mâverdi ve İbn Abdürabbih, sünnetü'n-Nebî ya da sünnetü Nebiyyih ifadesine yer verir. Hasan b. Muhammed b. Hanefiyye (van Ess, 1974) Kitâbü'l-İrcâ'da, sünnet kelimesini zikrettiği üç bağlamda, yok olmuş milletlere, yanı sıra medat, halet, sübül vb. birbiriyle ilgili kavramlara sıkça atıfta bulunur ve fakat bizzat sünnetullah ifadesini kullanmaz. Ömer'in mektubunda olduğu gibi çeşitli metinler, çoğu kez sünnet ile sünnetü'n-Nebî arasındaki ya da el-Kitâb ve's-Sünne ile Kitâbullah ve sünnetü'n-Nebî arasındaki açık farktan bahsederler.

Son olarak Ali'ye atfedilen mektupların üçünü göz önüne alacağız. Safvet'in (1356/1937) koleksiyonundan ilk ikisi 487 ve 519. numaralardır ve İbn Ebi'l-Hadîd'de de aynı şekildedir. Bütün biçimsel anakronizmler arasında, allemehümü (ya da allemeküm)'l-kitâbe ve'l-hıkme ve'l-ferâizi ve's-sünne (ya da sünen) ifadesini buluruz. Şimdi, gerçek materyalin bir özü kuşkusuz bu iki mektupta olabilir, fakat belki de bu öz, Kur'ânî formülasyon el-kitâb ve'l-hıkme'den başka, daha sonraki bir zaman diliminin önceliklerini sunan bu anlatımlarda değildir. 466 numaralı üçüncü mektup, Ali'den bazı hâricilere gönderilmiştir. Safvet, bu mektubu Nehcü'l-Belâga'dan değil Taberî ve İbn Kuteybe'den alıntılar, ben de onu (Nehcü'l-Belâga'da) bulamadım. O, Sıffin'de "Tanrı'nın kitabına karşı çıkmış, Tanrı'dan herhangi bir hidayet olmaksızın hevâlarına tâbi olmuş, sünnete göre davranmamış ve hükme varırken Kur'ân'a hiçbir rol vermemiş olan" iki hakemi de itham eden vecîz bir belgedir. Kaynakların -Kur'ân-Kur'ân (= hüdâ), sünnet-Kur'ân- şeklindeki sırası, sünneti Kur'ân'dan sonra zikretmek şeklindeki sonraki geleneğe zıddır. Bu esasa göre, herhangi bir şekilde otantik olduğuna dâir güçlü bir iddiaya sahip olan metnin ve kaynağın, Peygamberin ya da toplumun bir uygulaması olmadığını, bizzat Tanrı'nın sünneti olduğunu iddia edebilirim.

KAYNAKLAR

- Bravmann, M., *The Spiritual Background of Early Islam*, Leiden: Brill, 1972.
 Cook, Michael, *Early Muslim Dogma*, Cambridge: Cambridge University Press, 1981.

- Demmârî, Berrâdî, *Kitâbü'l-Cevâbir*, Kahire: h.1302.
- Fîrûzâbâdî, *Tenvîru'l-Mikbâs min Tefsîri İbn Abbâs*, Kahire: Hifnî, 1382/1962.
- Gottlieb, Gidon, *The Logic of Choice*, London: Allen ve Unwin, 1968.
- Hamîdullah, M., *Mecmûatü'l-Vesâiki's-Siyâsiyye*, Beyrut: Dâru'l-İrşâd, trs.
- Hasan, Ahmed, *The Early Development of Islamic Jurisprudence*, Islamabad: Islamic Research Institute, 1970.
- İmam Mâlik, *el-Muwatta'*, thk. M.F. Abdülbâkî. Kitâbü's-Şa'b, trs.
- İbn Kuteybe, *Uyûnü'l-Ekber*, c. II. Kahire: Dâru'l-Kütüb, 1964.
- İbn Süleyman, Mukâtil, *Tefsîr*, c. I. thk. A. M. Şehhâte. Kahire: M. el-Bâbî el-Halebî, 1969.
- Kâtîb, Muhammed, *es-Sünne kable't-Tedvîn*, Kahire: Mektebetü Vehbe, 1963.
- Morony, Michael, *Iraq after the Muslim Conquest*, Princeton: Princeton University Press, 1984.
- Ritter, H., ed., *Der Islam*, c. 31 (1933).
- Schacht, Joseph, *Origins of Muhammadan Jurisprudence*, Oxford: Oxford University Press, 1950.
- _____, "Sur l'expression 'Sunna du Prophète'", *In Mélanges d'Orientalisme Offerts À Henri Massé*, Tehran: Tehran University Press, 1963.
- _____. *An Introduction to Islamic Law*. Oxford: Oxford University Press, 1965.
- Sezgin, F., thk. *Mecâzü'l-Kur'ân*, c. I. Kahire: el-Hancî, 1955.
- Şâfî, *Kitâbü'l-Ümm*, c. II. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1403/1983.
- Sibâî, Mustafa, *es-Sünne ve Mekânetühâ fî't-Teşrî'l-İslâmî*, Kahire: Dâru'l-Urûbe, 1961.
- Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr fî't-Tefsîri bi'l-Me'sûr*, c. II. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1970.
- Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, c. IV. Kahire: M. el-Bâbî el-Halebî, 1388/1968.
- Tabersî, *Mecmeu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, c. I. Sidon: M. el-İrfân, h.1333 (yeni bsk. Mer'eşî).
- van Ess, Josef. "Das Kitab al-Irgâ des Hasan b. Muhammad b. al-Hanafiyyah", *Arabica*, no: 21 (1974).
- Wensinck, Arent J., *Concordance et Indices de la Tradition Musulmane*, Leiden: Brill, 1936.